

ESZMETÖREDÉKEK.

A GARE DE L'EST-EN.

A költő, aki rohammal foglalta el Páris, az ő Bakonyát, kozmopolita és turáni magyarok számára, a rue de Constantinople-ban lakott, Páris legsemmitmondóbb negyedében, kispénzű angolok, gyanús keleti üzletemberek és olcsó éjszakai nők között. Hotelszobáit prózai zürzavar, érdektelen titok és páthosz nélküli bűn vette körül. A költő utálta ezt a környezetet, de magyarországi szokás szerint nem tudott megválni az utálatától. Néhány reménytelen kísérlet után felhagyott azzal a szándékkal, hogy átadja magát Párisnak és magába fogadja Páris; azzal áltatta magát, hogy ehhez nem elég jók az idegei. Az óriási városban kis gödröt vájt, amelyből nem mozdult ki és amelyet sikerült budapesti izlés szerint berendeznie, mint a katonának a lövészárkot. Párisi élete olyan volt mint egy lázalom: hiányzott belőle a képzelet játéka és a legcsekélyebb meglepetés. Szörnyű robot volt, ugyanannak a műveletnek eszelősen pontos megismétlése s a költő úgy rakta egymásra az eszendő mindig egyforma veretű napjait, mintha valami keserves adósságot törlesztene. A gyűlölt munkát előbb-utóbb bevégezi az ember s közben előre örül a szabadság egyre közeledő időpontjának: De a költőnek végtelen, idegsorvasztó vakáción kellett átvergődnie s a küzdelem előről kezdődött minden délben, mikor felébredt. Nem munkában telt el az élete, hanem az élet volt számára fárasztó és örömtelen munka. Minden délben az estéjére gondolt, amelyet agyon kell ütnie és minden este a másnap estéjére. Irtózott az egyedüllétől és különböző elővigyázatossági rendszabályokkal élt, hogy magára ne maradjon, Caesurákkal szakította meg kétégbeejtően homogén idejét: egyik kávéházból a másikba költözött, a napnak mindig ugyanabban az órájában, csaknem menetrendszerű pontossággal. Görccsösen ragaszkodott azokhoz a helyekhez, ahol egyszer sikerült tényleg éreznie magát s életmódjában remegett minden újítástól. Nem volt magánélete: reggeli álmából látogató ébresztette fel és tanúk jelenlétében mosakodott. Délután a kávéházban olyan mohó örömmel fogadott minden jövevényt, mint valami váratlan fordulatot, amely elodázza a halálos ítéletet. Élete híven jelképezte az akkori magyar kulturát: tárva-nyitva volt mind a négy világtáj felé és mégis egy helyben állott. Háromnapig ott tartózkodás után rájött, hogy nincs keresnivalója Párisban, de még sokáig nem mozdult; megvárta, amíg lesüllyed a zsibbadtságnak valami tengerfenékszerű mélységébe s ekkor hirtelen csomagolt és hazautazott. Azzal a tapasztalattal tért haza, hogy az élet csak Magyarországon elviselhető.

Párisi kudarca diadallá alakult át a költészet titokzatos gépezeteiben. A költő megírta a magyar lélek párisi kalauzát. A francia hagyományok untatták, de a Baedekertől függetlenül magyar hagyományá avatott néhány párisi utcát, ligetet és középületet, melyeknek grafikus jelei varázsbetűként nyitották ki a magyar nosztalgia zárait. Amióta Párisban járt, Magyarország a Gare de l'Est-nél kezdődik. A németeket Goethe megajándékozta Rómával, a franciákat Maurras megajándékozta Athénnel, bennünket magyarokat a költő megajándékozott egy párisi pályaudvarral.

*

Bár a társaságot nem kedvelte, a szerelmet csak készen fogadta el és több-

nyire olyan nőekkel érintkezett, akik csak a magányát illusztrálták; bár saját bizarr természete elszigetelte a világtól s nem ő kereste fel az embereket, hanem az emberek gyűltek köréje, hogy megnézzék, mint valami szörnyeteget a kávéház üvegburája alatt, — verseiből különös sugarak szálltak ki, szociális sugarak, melyek az ország minden táján, de kivált Budapesten megszámlálhatatlan rokonlelket varázsoltak elő. Az emberek szinte máról-holnapra közlékenyekké váltak, ömlött belőlük a szó s átadták magukat a meghittség és kölcsönös megértés langyos, omlatag és tetszés szerint nyújtható élvezetének. E kissé kocsonyás társas összejövetelek még csak paródiái sem voltak a nagyvilági életnek, amely csupa feszültség és szinte aszkétikus fegyelem és amelyben a gondolat láthatatlanul kering, mint a légfűtés csöveiben a meleg. De volt bennük valami lefegyverező naivítás, az intellektuális szőzőnők mélyén, valami esetlenül szenvedett rajongás a nyugati kultúráért s tévedésük sem volt ellenszenves, mellyel magukat tartották a nyugati kultúra zászlóvivőinek, holott féktelen és méltóság nélküli megalázkodásuk a nyugat előtt sokkal inkább keletre utalta őket, mint a legmerevebb hungarizmus. Ahány kilométerrel nyugatabbra sorozták magukat, ugyanannyival keletebbre képzeltek Magyarországot a való állapothnál. Lelki életük e két túlzás között pergett le, mint valami amerikai hullámvasúton. Szimbolikus cselekedet, bonyolult lelki háttérű szertartás volt számukra minden francia könyv felvágása s míg régi korok költői, mint Petőfi és Arany, közvetlen érdeklődéssel a kollegának szóló tisztelettel vagy elragadtatással olvasták a külföldi szerzőket, a költő tanítványai különös meghatottsággal és kissé szószakozottan lapozták az idegen nyelvű könyvet. Nem értek rá a szövegre figyelni, mert folyton a szemüket töröltették. Ha valaki történetesen eredetiben olvasta Verlainet, azt hitte, csoda történt vele, édes és fájó csoda, mely örökre elszakította a magyarság óriási többségétől. Nyugati embernek hitte magát, pedig csak néger volt, aki megrészegett az igeragozás gyönyöreitől. A nyugati vizek merész hajója néha horgonyt vetett e kis országban, melynek fonák lakosait azzal az elnéző, kissé ironikus gyöngédséggel szemlélte, amely nem érintette kellemetlenül a saját hatalmi tudatát. Nem mintha lenézte volna a magyar faj természetes képességeit, sőt: csaknem túlbecsülte, annyi valódi kincset, annyi végtelen lehetőséget álmódott belé. De tudta, hogy ezek a kincsek sohasem kerülnek napfényre, ezek a lehetőségek sohasem valósulnak meg. Zokogva temette el Magyarországot, azt a Magyarországot, amely még meg sem született. A halott hirtelen feltámadása és tiltakozása a temetés ellen nem lett volna fair játék és bizonyára bosszantotta volna a vérző szívű hazafit. A nyugati magyar a költőben felváltva a „fajából kinőtt magyart“ és az ősmagyart, évezredek kincsek tragikus tékozlóját és új remegések finom lemezét imádta. Csak egy dolog iránt nem volt érzéke, amely csakugyan Európába vezette volna az eltévedt utast: a történelmi magyarság iránt.

Mindezért vitán kívül a költő felelős, ez a csodálatos barbár lángelme. A tanítványok nem hamisították meg a gondolatát, csak minden szavát elhítték, ami a tanítványok indiszkréciója. Amit a költő megírt, ők megvalósították, illetve megjátszották. Egész karavánok indultak el Párisba, nagyobbrészt tanárjelöltek, a költő verses kalauzával a zsebükben. Utközben a költő verseit szavalgatták, a vállalkozóbb szellemek föjtött szenvedélyes hangon, egy fiatal lány fülebe. Eszükbe se jutott, hogy nem látták a svájci hegyeket. Mikor másodszer is éjszaka lett, megérkeztek a szajnaparti városba.

Szemere Bertalan reggel hatkor kelt, vívott, célbalőtt és könyvet írt, Pulszky Ferenc konspirált és az antikvárius boltokat bújta, Gyulai Pál unatkozott, a költő boldogtalan tanítványai „ámultak“ Párisban. Sokat ácsorogtak a Szajnaparton, a bouquiniste-ek poros ládái előtt és megilletődötten forgatták az ócska német, angol és spanyol nyelvtanokat, a középiskolai latin auctorokat és a selyempapírral leraasztott könyveket, melyeknek színes címlapján egy dekoltált hölgy korbáccsal veri a lába előtt fetregő gavallért. A Louvre-ban keveset láttak, mert náluknál atlétikusabb amerikaiak elpenderítették őket a kötelező képek mellől. Kissé megtörve tértek be a boulevard Saint Michel-i diákvendéglőbe, ahol előételnek egy fél szardiniát kaptak s a tésztát öt szem mandula jelképezte. Közben apró kellemetlenségek is érték őket. A Montmartre-on a társaság egyik férfitagjának egy apacsruhás fiatalember tréfából leütötte a kalapját, a társaság egyik nőtagja pedig nyomtalanul eltűnt és csak három nap múlva került elő. Elszontyolodva ültek fel a vonatra a Gare de l'Est-en, de azért rendületlenül elszavalták a költő versét. A kirándulás nem hagyott mélyebb nyomot a lelkükben, továbbra is olyan módon rajongtak Párisért, mint azelőtt s a város megmaradt számukra poétikus, vagyis értelem nélküli szimbolumnak. Egy nyári napon minden zarándokot hazakergettek vagy lecsuktak.

Ezután öt évi szünet következett.

Öt év múlva megindult az érintkezés a két város között. Lassan indult meg: eleinte csak egy-egy bankdirektor merészkedett Párisba. Bonbonokkal kedveskedett az ottani bankvezérek titkárnőinek, nagy borralalókat adott az ajtónállóknak, érvelt, gesztikulált, bizonyított és többnyire kapott is pénzt. Kézításkájában hazahozta a Moulin Rouge programját és egy ananászt a gyerekeinek.

De később megélnéült a forgalom. A régi, félszeg rajongók helyett határozott fellépésű, jazz-muzsikán edzett világfiak és tartózkodó, hűvös connaisseur-ök szálltak ki a Gare de l'Esten. Az előkelő hírlapíró és nagyvilági esztétikus egy konzervgyáros társaságában utazott Párisba. A konzervgyáros bohém ember volt: nem voltak előítéletei és nem bánta, ha az esztétikus fizette ki a vacsoráját. Az esztétikus boldogan fizetett: önzetlenül tisztelte a pénzt és minden áldozatot meghozott, hogy a pénz közelségét érezhessé. Délelőttönként képkiallításokra szeretett volna járni; ehelyett elkísérte barátját üzleti útjaira, hogy francia nyelvtudásával szolgálhassa. Minden este megvitatták a nap eredményeit s az esztétikus csillogó szemekkel hallgatta a konzervgyáros üzleti trükkjeinek részletes elbeszélését: Néha szorongva tapogatta meg ijesztően laposodó tárcáját és könyörgő pillantást vetett a gyárosra. De hiába: éjszaka újabb ötszázfrankost váltott a Café de Paris-ban. Budapestre érkezése után egy órával íróasztalához ült, hogy ledolgozza párisi útjára felvett előlegeit.

*

Az esztétikus nem állott egyedül: Budapesten nagy sereg értelmes és jóeszű ember szorgalmasan gyakorolta magát a szellemi eltompulásban, nem épen Pascal receptje szerint, de hasonló eredménnyel. Egy elegáns szögletességgel mozdó, nyurga, szmokingos és teljesen bárgyú fiatalember lett a város férfideáljává. A legtöbb embernek cocktailra, Wallstreetre, Hispanora és Mary Pickfordra szorít-

koztak a költői ábrándozásra hívó, álmokba zsongító képzei. Am voltak még finom lelkek, akikben nem aludt ki a szellemi érdeklődés tüze. Ezek Romain Rolland-ot olvasták, e nagy és fájó szívet, aki annyiszor és oly keservesen csalódott. Csalódott Franciaországban, csalódott Európában, és ma már csak a fehér faj kirckesztésével hajlandó boldogítani az emberiséget. H. G. Wellset olvasták és megtanulták belőle minden arisztokratikus kultúra megvetését. Keyserling grófit olvasták és sajnálkozó mosollyal beszéltek a spekulatív nyugati szellemről. Bernard Shaw-t olvasták és megértették, hogy az ember oktalán, felelőtlen, beszámíthatatlan kis csacsi, amíg nem él legalább ezer esztendeig. Amerikai kutyatörténeteket olvastak és kiábrándultak az emberi nemből.

Az egyetemi hallgatók, akik valamikor legszenvedélyesebben rajongtak Párisért, a szemlélődő Ázsia helyett egy elképzelt militarista Ázsia felé fordultak és csuvas-kirgiz-magyar hármnas szövetségről álmodoztak. Valamikor a politikai és művészi haladás hívei a maguk kissé ellenszenves zsargonján „européer“-eknek nevezték magukat. Az idő elröpült felettük. A nyugati kultúra nyugaton támadás és védelem tárgya. Magyarországon, hogy úgy mondjam, lekerült a napirendről. A pénz snobjai szövetkeztek a gondolat snobjaival és a honszeretet kalandoraival, a mozi Amerikája szövetkezett a népszerű filozófusok és a napilapok Ázsiájával Európa ellen, amelynek egyetlen hiteles és pontos jelképe Páris.

De azért este kilenckor és reggel hétkor továbbra is megteltek a baseli vagonok párisi utasokkal. Ünneplényesen megkövetem az olvasót, amiért az imént enyhe, de érezhető iróniával beszéltem a húsz év előtti ámulókról. Hogy visszacsírtam őket a mogorva tömegek láttára, melyek az utóbbi években ellepték a boulevardokat! Csak elvétve találtam egy-egy szentimentális kedélyre, aki azt képzelte, hogy Páris, mint a Hegel-i Weltgeist, a város minden pontján és minden pillanatban megnyilvánul és egészen ötletszerűen imádta Páris a montparnassei kávéház örmény pincérében vagy az Empire portugál énekesnőjében. Lelkendezése nem volt kifogástalan ízlésű, sem túlságosan tájékozott. Mégis, akármilyen gyámolatlanul, legalább megpróbált közeledni Párishez. De a megsemmisítő többség csak végigsétáltatta magát Párison, mint egy bernáthegyi ebet.

*

Bizonyára voltak magyarok, akik nem ilyen tétován érkeztek meg Párisba és nem ilyen csüggedten tértek haza. De én csak jellemző képet óhajtottam festeni róluk, nem igazságot. Páris ma semmit sem jelent a magyarság számára, csak egy mesterségesen hevített illuziót és egy gondosan titkolt kudarcot.

Talán nem volt mindig így és nem lesz mindig így. Az a nemzedék, amelynek összefoglaló jele a *Költő*, kulturára éhezett és azt hitte, jól lehet lakni kultúrával. De a kulturát nem adják ingyen; csak cserébe adják egy másik kulturáért. Az angol ember magával viszi Párisba Angliát és addig kísérletezik, addig tapogatózik, amíg be tudja illeszteni Angliát Párisba. Állandó résenlevése, folytonos adaptációja csodálatosan mély gyönyörűséggel tölti el és tapasztalásaiban és megfigyeléseiben azok a súrlódások és összeütközések ébrednek tudatra, amelyek útközben érték. A költő is elvitte Párisba Magyarországot, de az ő Magyarországa olyan elmosódott és irreális volt, mint egy ossiáni dal. Nem volt közös mérték közte és Páris közt; nem voltak törvényei, amelyeket szembeállíthatott volna Páris idegen

törvényeivel. A költő nemzedékét Párisban nem akadályozta semmi, nem vonzotta semmi, nem kellett kitérnie semminek, nem tudott símulni semmihez. Egyetlen érzése valami fásult kétségbeesés volt, amely ennyi létező dolog láttára elfogta. A költő magyar volt vér szerint és nálánál irtózatosabb erővel senki sem élte át a magyarságot. De a magyarság nem csak vér, nem csak ösztön, nem csak tudat alatt való kavargó mélység, nem csak egy magányos ember zokogása, nem csak dízlet vagy megkapó háttér egy nagy költő életéhez, hanem rend, amely a költő nélkül is fennáll. Alkít a magyar rend küld majd Párisba, nem a magyar bánat vagy a magyar unalom, az talán nem fog üres kézzel hazatérni.

A magyar ember pedig Ázsiából és Amerikából hazatér Európába, amelytől nem választja el tragikus szakadék, ahová nem kell szentimentálisan vágyódnia, hiszen kilencszáz év óta benne él és ha Párisba megy, az út végén önmagával találkozik.

(Budapest.)

Hevesi András.

A HETVENÉVES SZINNYEI JÓZSEF.

Szinnyei Józsefet sokáig *ifjabb* Sz. J.-nek hittuk és írtuk, mert már édesapja, az 1913-ban elhunyt *idősb* Sz. J. is a tudósok sorába tartozott. Valóban érdekes példája a Szinnyei-család a szellemi munka iránt való hajlandóság öröklékenységének: idősb Szinnyei József, a hangyaszorgalmú tudósak valóságos mintaképe, nagyérdemű bibliografus volt, a Magyar Irók Élete és Munkái c. 14 kötetes standard work megalkotója; három fia közül az aránylag fiatalon meghalt Otmár szép-író volt, József, a budapesti Pázmány-egyetem nyilvános tanára, a magyar nyelvtudománynak napjainkban legkiválóbb művelője, és Ferenc, a Pázmány-egyetem c. rk. tanára, érdemes irodalomtörténész; a mi Józsefünk fia pedig, a mai ifj. Szinnyei József, igen jónevű belgyógyász, az orvosi irodalom szorgalmas munkása, és már szintén c. rk. egyetemi tanár. Ez a becses családi örökség igen korán jelentkezett a mi Szinnyei Józsefünkben, mert első tudományos munkácskája (*Egy olasz krónika a hunokról*) már 17 éves korában jelent meg. Pályája elején néhány esztendeig inkább történelmi, irodalomtörténeti és publicisztikai tanulmányokkal foglalkozott, de csakhamar rátalált arra a munkatérre, amely leginkább megfelelt az ő lélekalkatának: a 70-es évek vége óta, tehát már szinte 50 esztendő óta, tudományos munkásságának középpontja és leggyümölcsözőbb tere a magyar és finnugor nyelvtudomány.

Köztudomású, hogy a legelső magyar tudós, aki a magyar nyelvnek a finnugor nyelvek egyikével való rokonságát hirdette, Sajnovics János volt (*Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse, 1770*). Köztudomású az is, hogy az akkori magyarság vezető osztálya általában igen nagy ellenérzéssel fogadta ezt a tanítást. Csak néhány nyelvtudós helyeselte, főleg Gyarmathi és a nagy Révai Miklós, de ők sem tudták e tanítást népszerűvé tenni. Még körülbelül száz évig tartott, míg a magyarság, amely mindenkor olyan büszke volt az ő dicsőségben és fájdalomban gazdag múltjára, bosszankodás nélkül volt képes tudomásul venni a különféle kis finnugor népekkel való rokonságának tényét, s csak a legutóbbi 50 esztendő folyamán változott e nagy nehezen elért közönbőség folkoza-